

JEDNOTA BRATRSKÁ A VYŠŠÍ VZDĚLÁNÍ AŽ DO DOBY BLAHOŠLAVOVY.

Otázka vyššího vzdělání, za kterou se Jan Blahoslav na počátku roku 1567 ve „Filipice“, v nejskvělejších projevu svého umění literárního, celou váhou své osobnosti i se vši pronikavou účinností své výmluvnosti zasadil proti Janu Augustovi a jeho stoupencům — byla nejen zásadní otázkou dalšího vývoje bratrského, nýbrž při důležitosti, jaké Jednota stále více nabývala pro celkový český vývoj náboženský i kulturní, stávala se významnou i pro život národní vůbec¹. Otázka ta se tehdy neozvala po prvé, ani nebyla tehdy vyřizena tak, aby se znovu nemusila vraceti, jak ukazují jména Vavřince Krasnického a Komenského, první, dosvědčující její naléhavost již před Blahoslavem, a druhé, potvrzující potřebu znovu se jí zabývatí též po něm. Blahoslav sám ve „Filipice“ vděčně vzpomíná z těch, kdo v té příčině v Jednotě měli zásluhu, především Krasnického jako svého přímého předchůdce v úsilí o vyšší kulturní úroveň v Jednotě, lituje, že již Vavřinec nežije, „aby jim — misomusům — něco toho pověděl ústně a živě, což v svých knížkách napsal, čehož oni nebudou čísti, nemajíce kdy pro malátnost aneb mysl marnosti plnou!“² Blahoslav zde patrně naráží na spisek Krasnického „O učených“, jehož ozvěnu lze i jinak v pozdější tradici bratrské určitě postihnouti, zvláště u Br. Jafeta, a jenž však sám až do nedávna byl neznám³. Je to nejdůležitější historický příspěvek k našemu temat, jenž až do roku 1530⁴ — kdy jej asi Krasnický napsal z významného podnětu příležitostného, háje v příčině pořadí nových biskupů, zvolených po smrti Br. Lukáše, svého stanoviska, souvisejícího s naší otázkou, proti biskupu Martinu Škodovi — podává vítaný soubor zpráv o počtu i vlivu lidí učených v Jednotě.

¹ Za pokračování této práce, rozvádějící její thema i v době Blahoslavově, lze pokládati můj článek „K Filipice Blahoslavově“ v jubilejním „Sborníku Blahoslavově (1523—1923)“, vydaném v Přerově 1923.

² „Filipika“ (vydání F. A. Slavíka 1905) 102.

³ Sr. poznámku Kroftovu v díle Gollově, Chelčický a Jednota v XV. století (1916) 58, kde dotčeno i vlivu tohoto traktátu na spis z mládí Blahoslavova „O původu Jednoty bratrské“. Za půjčení opisu traktátu „O učených“ ze sborníku musejního (V. F. 41) z roku 1590 děkuji Dr. Vojt. Sokolovi. Další výňatek z něho otiskl Krofta u Golla, Chelčický atd. 205 a d. a 241 a d. kromě citátů drobnějších porůznu otištěných (160², 176¹ atd.).

⁴ Přípisek — asi — opisovačův na konci: „Okolo léta Páně tisícého pětistého třicátého toto psal bratr Vavřinec Krasnický.“

Jestliže již Krasonický, ač ještě nepatřil k humanistům, uznal za nutné důrazně se ozvat na obranu vyššího vzdělání v Jednotě, tím spíše je to pochopitelné u Blahoslava, v němž se již konečně setkávají oba hlavní proudy časové, reformace i humanismus, z nichž tento, jako tehdy nejvýznamnější složku evropské kultury vůbec, bylo možno pokládati za vlastního představitele nových snah kulturních. Ve větším přilnutí k vyšší vzdělanosti viděl Blahoslav pro Jednotu hlavní záchranu v těžké, nejisté přítomnosti i vlastní podporu dalšího příznivého vývoje, jako mohl již z minulosti její uvést příklady, kdy „skrže laiky a příčinou jejich v pravdě boží neosvětlení a malátnosti etc.“ ocitla se v nebezpečí zavedení, „by byl sám Pán Bůh na retuňk nepřispěl“ a nezachránil ji „skrže učené a příčinou umění“¹, neboť podobná úskalí, na něž narážela Jednota v minulosti, podle správného odhadu zjevů přítomných, jež v typické formě zosobňoval Augusta, hrozila jí i dále. Tak otázka tato, úzce spojená s existenčním zabezpečením Jednoty, jejíž samostatnost i rozkvět Blahoslavovi, nejlepšímu znateli jejích tradic, ležely tak na srdci, se stává ústřední otázkou jeho života i jeho bohaté a mnohostranné činnosti a zaslouží si, aby v době, připomínající si památku Blahoslavovu, byla obrácena pozornost k tomu, jak již před ním a za jakých podmínek se vyvíjela.

Časové i věcné obdoby mezi Jednotou i českou reformací vůbec a mezi humanismem, zdálo by se, podávaly již dlouho před tím dosti podnětů k vzájemným stykům a vlivům, takže bylo by možno se diviti, proč k vlastnímu, plodnému zkřížení obou těchto proudů došlo poměrně tak pozdě. Čtrnácté století, doba Karlova, je stejně v Čechách mateřskou půdou snahám humanistickým jako reformně náboženským. U obou jsou to návraty k minulosti, jež je význačně charakterisují: jako humanismu takovým ideálem, jenž se mu skvěl z mlh zapadlých věků, byla antická kultura, s počátku latinská a později řecká, k níž však se záhy připojil i zájem na jedné straně o hebrejštinu, na druhé, obraceje se více k přítomnosti, o jazyky národní — tak reformě náboženské opět s důrazem, jaký kladla na Písmo jako na životní normu, v minulosti vyvstával ideál prvotní, apoštolské církve, prosté ještě všech těch nálezků lidských, připojených dalším, tisíciletým vývojem.

Než již při této době hlásí se hned i podstatné rozdíly a vnitřní rozpory: humanistický ideál byl světský, z části přímo pohanský, kdežto u reformace určujícím zřetelem je víra, křesťanská ethika; jestliže tam převahu měl rozum se svou skeptickou kritičností, rozleptávající, ať již vědomě nebo bezděčně, základy dosavadního názoru světového, zde převládal náboženský cit, jdoucí stále ve stopách středověké nábožnosti

¹ „Filipika“ 108.

a s ní i středověkého názoru světového. Při humanismu přes to právě jeho prvky racionalistické u leckterých jeho přívrženců mohly připravovati styk s hnutím náboženským, zvláště snahou o probádání základních textů biblických, takže tím humanismus se stával vítaným pomocníkem úsilí o náboženskou obrodu, ale jinde — v Itálii na př. o vztah mezi biblí a hebrejštinou se již zajímal i Poggio, tedy současník Husův a Jeronymův — nikoli u nás. V naší reformaci, jak lze chápati v prostředí, zatím jen slabě humanismem dotčené — v Němcích za Luthera byly již poměry jiné — bylo zdůraznění mravního ideálu příliš silné a jednostranné, ztrácejíc zájem skoro o všecko ostatní, co přímo nesouviselo s předmětem jeho živelní touhy, a propadajíc tak neobyčejné dalekozrakosti, jež ve své vzrušené vroucenosti vidí jen svůj daleký, zásvětný cíl a nedbá v daltonistickém zaujetí věcí jiných a bližších. Za takových předpokladů, vyznačujících se ostrým rozdílem mezi nábožensko-mravním ideálem reformačním a mezi osvětovým a estetickým ideálem humanistickým, bylo možno již předem čekati, že otázka vyrovnání a smíru se stane zralou až později, až vysoko planoucí ohně poklesnou a jejich záry ochladnou: pak teprve bude možna nějaká synthesa.

Utrakvismus právě proto se mohl smířiti s humanismem dříve nežli Jednota, jež, jsouc dědičkou jeho původního, vášnivého zápalu mravního, zůstávala i dále nedůvěřivě odmítavou k vyššímu vzdělání, živíc svou nechuť starými tradicemi, z nichž rostla česká reformace a jichž si byla Jednota dobře vědoma jako svých hlavních směrnic. I trvalo dlouho, než přemohla tyto tradice, pod jejichž vlivem se vytvořila její zvláštní, svérázná povaha, ve své sprostnosti tvrdě vzdorující svodům vyšší kultury. K oběma těmto věcem, k tradičním zvlům přípravným i k jejich výsledku, k povaze Jednoty před jejím smírem se světem, jež však se v podstatných rysech uchovává i po tomto smíru — třeba přihlédnouti, chceme-li pochopiti těžký a dlouhý pochod, než Jednota dospěla od původní negace ke kladnému poměru k vzdělání vyššímu, vykonávajíc tak obdobný vývoj, jaký staletí před tím prodělal i její vzor, prvotní církve.

* * *

S odmítavým stanoviskem vůči kultuře vystupují již ve 14. století Valdenští, kteří z Rakous se rozšířili i do českého sousedství, tvoříce, ne-li přímo, alespoň náladou, pronikající jejich celým prostředím, důležitý přípravný článek nejen k jihočeskému radikalismu, nýbrž i k české reformaci vůbec. Jejich vlivům při dosti hojných stycích, jež lze pozorovati v prvních dobách trvání Jednoty, se Bratři nevyhnuli, přes to, že nebyli vždy příliš ochotni k stykům těm se přiznati, jež však veřej-